

NEMES GYULA A BÁNFFY-URADALOM TITKAIBÓL

Világirodalmi példák és halhatatlan szerzők tanúsága szerint a *személyes sérelem* megörökítése és közhírré tétele nem ritka indoka az írásnak. Persze, nem indokok és aprópók minősítik a művet, hanem az indokokat és aprópókat fedtető megvalósulás.

Visszont vannak műfajok (pamflet, röpirat, polémiák), amelyek esetében a személyes indokok, indulatok, a szubjektív keletkezési körülmények ismerete a megértés és helyes értelmezés kiindulópontja vagy éppen alapja. Az emlékirat nem feltétlenül ilyen, de ilyen is lehet. Az írásnak, amelyben Misztótfalusi Kis Miklós az életét bocsátja nyilvános elszámolásra, sem értékéből, sem történetileg meghatározott sajátos objektivitásából nem von le semmit, hogy a *Mentségben* személyes sérelmeit felsorolja, kortársai szemére lobbantja, s a megbántottság fűti néha izzóvá betűrovó indulatát.

Tévedés ne essék! Példákra, halhatatlan szerzőkre és művekre ez alkalommal csak azért hivatkozunk, nehogy valaki olyasmit hányjon a szemére egy tollforgatásban járatlan, és bizony, nem a fáklyahordozók fajtájából való szerzőnek, amit a toll annyi mesterétől és az emberiség másfajta élenjáróitól zokszó nélkül tudomásul veszünk.

Az alábbi szemelvényeket gróf Bánffy György egykori magántitkárának, a jelenleg Aradon nyugdíjaskodó Nemes Gyulának kéziratos memoárjából válogattuk össze. Az egykori kegyelmes úr bizalmi emberének publicisztikai járatlanságát szembeötlően bizonyítja, hogy nem tanulta meg, amit a tollnak minden bajnokocskája és fezőre tudott és tud; tudniillik azt, hogy nem illik a nyilvánosság előtt ott vakarózni, ahol tulajdonképpen viszket. Okos tollnok tudja: személyes sérelmeit fennkölt indokolásba tanácsos rejtenie. Ne az íróit sajnálja az olvasó, hanem a sárbataposott eszméért és igazságért gyűlöljön! Dehát — ha a nagyságrendi összehasonlíthatatlanságtól eltekintünk — a Nemes-féle emlékirat, ami a személyes sérelmek leplezetlen feltárását, okozóinak névszerinti megjelölését és megrovásban részesítésüket illeti, kései mellékági leszármazottja a *Mentségnek*.

Az történt ugyanis, hogy mikor gróf Bánffy György — „az öreg kegyelmés úr” — meghalt, személyi titkárat vagyonának örököse, a fia eltávolította állásából, és az ex-titkár tetemes pénzbeli követelését nem ismerte el. Hercehurca, vesztett perek tömkelege szakadt a támasza nélkül maradt kisember nyakába, aki emlékiratában még családi életének összeomlását, felesége elválásának okát is abban a szegénységben keresi és találja meg, amely elbocsátása nyomán hosszú évekre elborította. Hogy a fiatal gazda valóban rátapodott-e, vagy — bevett uradalmi szokás szerint — csak félretolta az útból, mint a régi, atyai rend emberét, ma már — negyven év távlatából — nehéz volna eldöntenünk. Csak annyi bizonyos, hogy a szerző az immár örökre pervesztes és fórum nélkül maradt folyamodók tehetetlen haragjával gondol a Bánffy-vagyon fiatalabbik és utolsó urára, akit emlékiratának címében „tékozló fiúnak” titulál, és a továbbiakban főleg mint ilyet pertraktál.

Csakhogy könnyű a céllövőnek, mert — ha csak középszerűen érti is a mesterségét — a golyót a magaválasztotta célba röppenti, viszont még a toll mesterével is megesezt — nem is olyan ritkán! —, hogy írói szándékuk alkotás közben

bukfencet vetett, és mint a mesék ördögfiókája, olyan célba pattant, amilyenre tollforgatás közben nem is gondoltak. Persze, az íróféle ember legtöbbször már munka közben rájön a szándékától eltérő cél megvalósulására, és mint mestersége ajándékát különös örömmel fogadja el a betűvetés varázslatában támadt meglepetéseket.

Nem így a mi emlékirónk. Őt odisszeai vaksággal is megáldották vagy megverték az Erinniszek: még csak nem is sejtí, hogy szándékával szöges ellentétű a megvalósulás. Viszont az önmaga sorsának naiv túlértékelése és a még naivabbul ártatlan, mert öntudatlan őszinteség csak emeli Nemes Gyula emlékiratának történeti hitelességét. De lássuk csak — a szándék és a megvalósulás között — ama bizonyos bukfenceket.

Az új gazda — a szintén „kegyelmes“, mert akárcsak apja, ő is miniszterséget viselt —, gróf Bánffy Miklós balszerencsét hozott apja személyi titkárnak, viszont Kisbán Miklós, az író és művész az emlékiró szerencséje, mert a kapós tárgyválasztás már nem egy írott munkát tett — „irodalmi“ érdemeinek szerény volta ellenére — közérdekűvé, sőt siker-írássá. Amint kéziratából lépten-nyomon kiviláglik, az ex-titkár csak hallomásból ismerte azt a Kisbán Miklóst, aki emlékiratának közérdekűséget kölcsönöz. Ő ugyanis közvetlenül, vagyis tetteiből, magatartásából, csak az új gazdát ismerte meg, s mint ilyet sem a legelőnyösebb oldalról.

Ugyanakkor rossz májúság nélkül megállapíthatjuk: az olvasó és az utókor szerencséjére az egykori főúri titkár érdeklődését még csak meg sem legyintették azok a szellemi és mindenrendű politikai, társadalmi küzdelmek, amelyeknek Bánffy Miklós mint író tollal, mint politikus másminemű eszközökkel harcosa vagy néha csak fantáziadús viadora volt. Emlékirónk csak annyit tud, hogy a férfikori passziók: a politika, a színház, irodalom, sport, társasvacsorák, nők talán még többé kerültek, mint a fiatalkori lumpolások, hamis váltókkal kiegyenlített kártyaadósságok, párbajok. Persze, mindez — hogy az emlékirat szavaival éljünk — „a törzsvagyon rovására“ történt. Mivel az egykori titkár hite szerint különösen a hagyományos birtok pazarlása nagy bűn, igyekszik Bánffy Miklós fejére olvasni könnyű kezű és könnyűvérű életmódját. Csakhogy anyyi évtized után a vád önmaga fölé nő, és történeti forrássá nemesül; sőt, helyel-közzel egyedüli és kizárólagos adatokat tartalmaz arra a gróf Bánffy Miklósról vonatkozóan, kinek nagyon ellentmondásos tetteit és jellemét, de legfőképpen művészi-írói hagyatékát végül is köteleességünk volna a korszerű tárgyilagosság szellemében felmérni. Az „első lépéseken“ ebben a vonatkozásban is túl vagyunk. A konzervatív politikusként gr. Bánffy Miklós és a saját osztályát kritikusan szemlélő író Kisbán Miklós munkásságát néhány tanulmány és publicisztikai igényű írás elemezte. Irodalom- és politikatörténetünk azonban még adós az egész életmű átfogó igényű marxista elemzésével. Ha erre sor kerül, a Nemes-féle emlékirat sok apró, hasznos szolgálatot tehet, és bizonyos, hogy „a Bánffy-saga“ írója ezt a szerénymívű, indulatos visszaemlékezést nem kerülheti meg.

De túl a Bánffy Miklósról vonatkozó életrajzi adatokon, ez az emlékirat egészében — csetlő-botló megírásmódja ellenére — a Ferenc József-i masztodon arisztokrácia kihálásának páratlan értékű emlékműve. Mint ilyen az *Erdélyi történet* című trilógia hitelességének, indítékai történelmi értelmezésének hivatali bizonylata, jegyzőkönyvi pontosságú, segédjegyzős-titkáros megformulázású — tehát éppen kisszerűségében stílusos — protokolluma. Persze, mindez az emlékiró tudta, akarata, sőt igyekezete ellenére sikeredett így. Ismét csak leírhatjuk: mindnyájunk közös szerencséje — amint az emlékiratból ez teljes bizonyossággal kiviláglik —, hogy Nemes Gyula sohasem olvasta a trilógiát, mert mikor kötetei megjelentek (*Megszámláltattál...*, 1934; *És hijával találtattál...*, 1937; *Darabokra szaggattattál...*, 1940), ő periratokat szerkesztett, hogy mint felperes vitassa vélt és valódi jogait.

Nemes Gyula nem fél a korszerűtlenség vádjától. Nem is gondol efféle. Mélységesen hisz a letűnt világ önmagáról hangoztatott erkölcsében; hiszi, hogy saját személye, a Bánffy-domíniumbeli tettei, tartása és magatartása minden időben kijáró, abszolút elismerést érdemel, mert kegyelmes urát hűséggel szolgálta, egész életét önéki alárendelte, mert úri jogát a parancsoláshoz és a birtokláshoz soha kétségbe nem vonta, és még álmában is e jogok megerősítését és alátámasztását tartotta szent köteletségének. Emlékirata tanúsága szerint még ma sem sejtí okát és törvényszerűségét ama történelmi változásoknak, amelyeket Bánffy Miklós

trilógiájának szemléleti szintjen — később talán még messzebbmenően is — már összefüggéseiben felismert, és íróilag ábrázolt.

De éppen így hiteles magyar kuriózum ez az emlékirat, feltéve, ha hisszük — magam meg vagyok győződve róla —, hogy a kuriózum nem kivétel a történelem dialektikája alól, hanem csak az általános törvény szélsősége, tehát szembe-ötölő, gyakran groteszk, de éppen ezért elevenen didaktikus példája, néha példázata. Mint ilyen, a Nemes-féle visszaemlékezés *sajátosan függ össze Bánffy Miklós trilógiájával*. Közismert ugyanis, hogy ez a trilógia számos önéletrajzi vonatkozást tartalmaz. Ezért a Nemes-memoár Bánffy Miklós életére vonatkozó adatainak összevetése az író Bánffy által bemutatott világgal irodalomtörténeti jelentőségű tanulságával is jól hat. Amit eddig az *Erdélyi történetben* az írói cél érdekében megengedett túlzásnak véltünk, amiről eddig azt gondoltuk, hogy olyan ósdi, miszerint talán már a XVIII. században is csak néha, mint kivétel jelentkezhettek, egy szóval mindaz, amikről eddig azt hittük, hogy Bánffy Miklós írói túlzásai és invenciói — egy figyelmeztető példálózás érdekében —, az a hihetetlenül kisserű és megrekedt arisztokratikus életforma (a masztodonok egyre szűkülő élettere egy klímát változtató világban!) Nemes Gyula visszaemlékezéseiben mint az öreg Bánffy-féle udvartartás mindennapi életformája és gyakorlata jelenik meg.

Az emlékiró ráadásul gr. Bánffy György néhány tucat eredeti levelével is hitelesíti emlékiratát. E levélgyűjtemény nemcsak meggyőző dokumentuma, hogy miként is vezették — amúgy ferencjósokán — az erdélyi országrész egyik legjelentősebb földbirtokát, de ugyanakkor olyan olvasmány, amelytől sirhatnánkunk támad, mégis mindegyre fel kell nevetnünk, miközben egy ókonzervatív főúri háztartás perspektívtalanságából értjük meg a húszas évek történelmét. Ez önmagában is tanulságos, pazar élvezet.

Terjedelmi korlátok miatt csak a Bánffy Miklós életére közvetlenebbül vonatkozó részletekből válogattunk, de az emlékirat teljes terjedelmében, az öreg Bánffy levelével együtt, megérdemli a publicitást, csak akadjon rá kiadó.

Személyes vallomással is tartozom: Nemes Gyula emlékiratát Balogh Edgár tukmálta reám. A nem valami olvasható kéziratot anyag végigbongészésétől sokáig visolyogtam, de — senki sem lehet büntetlenül kincskereső vagy szerkesztő —, a kézirat (szűzírás!) nem hagyott nyugodni. Igaz, Balogh Edgár sem. Belső és külső ösztökélések nyomán született meg a válogatás és *első benyomásra* a gondolatok, amelyeket e válogatás elé jegyeztem.

Dáné Tibor

1895—1899-ben mint elemi iskolás tanuló szüleimmel Bánffyhunyadon laktam. Már akkor tudomásomra jutott, hogy itt, valamint Kalotaszentkirály-Zentelkén két mágnáscsalád nyaral évenként. Hunyadon a tréfás kedvű, tréfaagyártó Barcsay Domokos, Barcsay Ákos egykori erdélyi fejedelem sarja, aki az iskolai felügyelőbizottság elnöke volt. Három éven át a tanév befejezése alkalmával az ő adományából jutalomkönyveket kaptam, mert a jeles tanulók közé tartoztam; Zentelkén pedig gróf Bánffy György nyaralt özvegyen két gyermeke, Katinka és Miklós társaságában.

Gróf Bánffy György édesatyja, Miklós, ingatlan vagyonát — mintegy 27 000 hold mezőgazdasági és erdőbirtokot — 1878-ban telekkönyvileg fia nevére és jávára íratta.

Ez a birtok 1880 és 1890 között megnagyobbodott, mivel a vagyonszerző gróf Bánffy György a Bihar és Kolozs megyét egymástól elválasztó Vigyázó (Vlegyásza) hegycsoport erdősegeiből mintegy 26 000 holdnyt megvásárolt, miáltal összirtoka elérte az 52 000 holdat. A birtoktestek Erdélyben 8 vármegyében, 101 község és város területén feküdtek.* Ez az állapot 1920-ig meg is maradt.

Gróf Bánffy György gyermekeivel együtt a téli hónapokat részint Kolozsváron, részint Budapesten töltötte. A langyosabb hónapokat Bonchidán, a kastélyban.

A kegyelmes úr egy alkalommal így emlékezett vissza a régmúlt időkre:

* A „101 község és város” nem szó szerint értendő.

Hitves társam, báró Bánffy Irma, Miklós fiam születési esetéből kifolyólag rohamos agyszélhűdés következtében 1875. szeptember 26-án Sáromberkén meghalt. Két kisdéd gyermekem anyátlan maradt, s mert zavartalan boldog családi életet élünk, sohasem házasodtam meg másodszor. Gyermekeim érdekében sem akartam felcserélni boldogult hitvesem emlékét. Felette nagy gondot okozott, hogy a hároméves kisleányomat, valamint az egy és fél éves kisleányomat miképpen fogom felnevelni, anya nélkül.

Egy évig mély gyászomat viseltem, nem utaztam sehova, csak Kolozsváron és Bonchidán tartózkodtam. A gyászév leteltével felutaztam Budapestre a királyi udvarhoz, mivel I. Ferenc József magyar királynak főajtónálló mestere lettem későbbben. Erzsébet királyné, a felséges asszony melegen érdeklődött gyermekeim hogyléte és nevelése felől, és azt a tanácsot adta, hogy utazzam Angliába. Londonban az ottani magyar követet kerestem fel, s megkértem, hogy adjon címeiket. Úgy gondoltam, olyan embert keresek, aki gyermekeimet angol nyelvre oktassa, s egyszersmind komornyikom is legyen. Egy napilapban pályázati hirdetést tettem közzé. Ennek megtörténte után egy-két nap múlva jöttek is a levelek, válaszok.

Végül is elutaztam egy angol grófságba, hol a kapott cím szerint felkerestem Willford Edvárd néptanítót lakásán, közöltem vele jövedelem célját, várván választát.

Willford Edvárd hajlandónak nyilatkozott elvállalni gyermekeim nevelését, valamint a komornyikságot, s arra a kérdésemre, hogy mikor lesz hajlandó útra kelni, az állást betöltendő, azt felelte, hogy egy-két nap múlva útra készen áll az indulásra. Nagyon megörvendtem, hogy eljárásom sikerrel járt, megköszöntem Willfordnak, hogy a szolgálatot elvállalta, úgy döntöttem, hogy velem jön, együtt utazunk haza.

Egyébként a nevelő csendes, megnyerő külsejű, arca jóindulatot kifejező, kormombeli férfi, anglikán vallású és nőtlen ember volt. Most is életben van. Bonchidán lakik, nyugdíjas.

A kegyelmes úr magához hívatta a jogtanácsosát, dr. Gajzágó László ügyvédet, elmondotta a fia viselkedését s a tenni-valók irányában véleményét és segítségét kérte.

Gajzágó doktor azt tanácsolta, hogy a kiterjedt család öt tagját a kegyelmes

úr hívja meg családi tanácsra, melynek előadója maga a kegyelmes úr legyen, a jegyzőkönyvvezető pedig ő maga, a jogtanácsos.

A régi iratokat rendezgetve, rátaláltam a családi tanács jegyzőkönyvére:

Jegyzőkönyv

Felvetetett Kolozsváron, 1897. június 17-én Bánffy György gróf Király utcai lakásán.

Jelen vannak:

Bánffy György gróf mint előadó elnök, gróf Bánffy Béla, br. Bánffy Albert, gr. Kornis Miklós, gr. Zichy Pál mint a családitanács tagjai és dr. Gajzágó László mint jegyzőkönyvvezető.

Az 1877. évi XI. t.c. 153. Paragrafusára alapján a családitanács megalakulván Bánffy György gróf a gyűlést megnyitja:

„Tisztelt családitanács, rokonaim!

Szívem kimondhatatlan nagy fájdalomnak érzésével, úgy is mint édesapa, kötelességemnek tartom bejelenteni, hogy fiam, gr. Bánffy Miklós önmagával meghasonlottá lett. Kibírhatalan, összeférhetetlen magaviselete, gögös természete rossz társaságokba kergette őt.

Amikor érettségét tett és megkapta tőlem az ezüst pálcát, nem lett más belőle, mint gond nélküli bohém, és nem lett a mai idők munkaembere.

A kolozsvári Casinónak, a budapesti Nemzeti Casinónak tagja lett, ott megismerkedett a kártyával, annak szabályaival, honnan teljes járatlanságával, tájékozatlanságával szemben, pénzétől sokszor teljesen kifosztva került haza.

Pénzbeli leégés, kifosztás nap nap után jelentkeztek, miből kifolyólag összehozások, veszekedések, lovagias ügyek, sőt még párbaj-esetek is keletkeztek.

Néhány esztendővel ezelőtt a kolozsvári fiataikorúak fogházában történt elzárása sem javított rajta semmit.*

Fűnek, fának adósa maradt. Amennyi összeget hetenként vagy havonként adtam, soha nem volt elég.

Ellenem is három meggondolatlan cselekedetre adta magát. Több, kisebb-nagyobb összegek erejéig váltókat hamisított, a váltókra ráhamisítva saját nevet, melyeknek ellenértékét maga javára elköltötte, illetőleg eltékozolta a törzsvagyonom megcsönkítésére.

Számomra amilyen helyzetet teremtett, tovább kibírhatatlan és elviselhetetlen, azért jól megfontoltam és elhatároztam magamban, hogyha sok meggondolatlan tettéért, amelyet egyenesen ellenem követett el, bünyfenyítésért az illetékes hatóságok szigorú eljárását és sürgős beavatkozását fogom kérni, amire alkalmazható törvény van.

Kérem kedves rokonaimat, tegyék magukévá az érzelmeimet, értsenek velem egyet, határozzák el velem együtt az, hogy Miklós fiamat a fentebb felsorolt bűncselekmények sorozatos elkövetése miatt az illetékes hatóságok helyezték gondnokság alá, a szülői háztól egy esztendő időre távolítsák el, illetőleg távolíttassék el ez idő szerint néptelenné lett mezőbanyicai kastélyomba, hol lesz majd elég ideje azon gondolkodni, miért vetemedett arra, hogy az édesapja ellen fentebb felsorolt bűnökért miért is követte el. Az ügynek azonnali tárgyalás alá vételét kérem, azzal, hogy a vonatkozó véghatározat kezeimhez mihamarabb kézbesíttessék.

Amennyiben ezen jegyzőkönyvi kérelem tárgyalás alá vétetnék, véghatározatilag mondassék ki, hogy a gondnokság alá helyezés idejére a gondnokságot én, az édesapa gyakorolhassam.

Kérem a jelenlévő kedves rokonaimat, vegyék tudomásul ezen jegyzőkönyvi bejelentésemet, szóljanak hozzá indítványomhoz, vagy ha netalán volna megjegyzésök avagy ellenvetésök, azt most a jegyzőkönyv lezárása előtt jelentsék be.*

Br. Bánffy Albert emelkedik szólásra:

„Gróf, elnök úr!

A jelenlévő rokonok nevében, kik egyszersmind a törvényben előirt családtanácsot képezik, hallottuk és tudomásul vettük az édesapa sérelmeit, kijelentem, hogy a legnagyobb sajnálkozásunk mellett teljesen egyetértünk abban, semmi néven nevezendő ellenvetésünk sem most, sem későbben nincs és nem lesz, egyhangúlag hozzájárulunk, hogy gr. Bánffy Miklós rokonunk »tékozlásért« gondnokság alá helyezzessék, a szülői háztól eltávolíttassék, egy esztendő idejére, az 1877. évi XX. t.c. 28 paragrafusára alapján.“

Felkérjük dr. Gajzágó László ügyvéd urat, hogy aláírásunkkal ellátott ezen jegyzőkönyvet a vonatkozó kérvényhez csatolva azt az illetékes hatósághoz benyújtani szíves legyen, s az elnök úr hozzájárulása mellett.

Más tárgy nem lévén a jegyzőkönyv lezáratott és aláíratott.

Kmft.

Dr. Gajzágó László sk.
jegyzőkönyvvezető

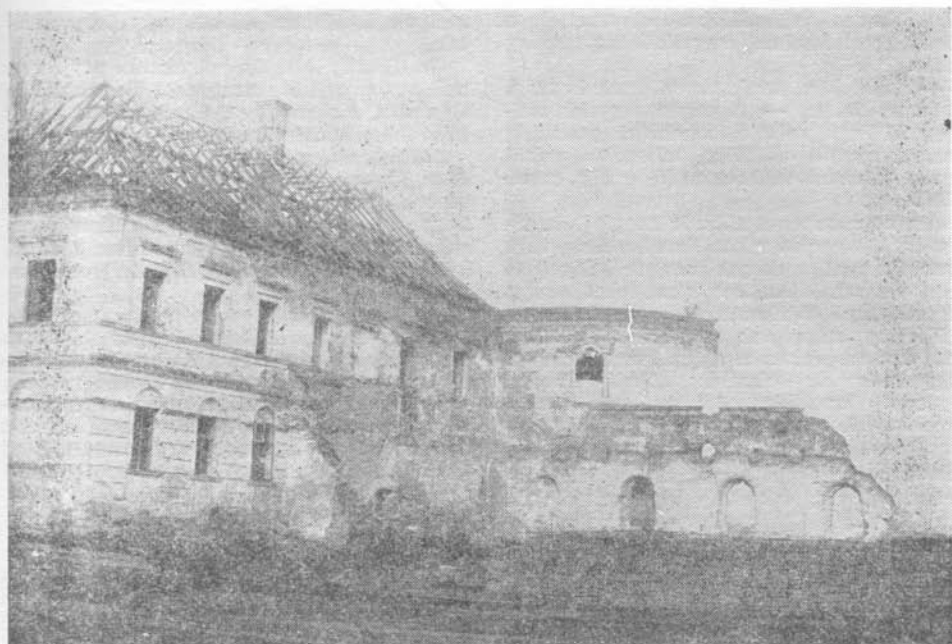
Gr. Bánffy György sk.
Gr. Bánffy Béla sk.
Br. Bánffy Albert sk.
Gr. Kornis Miklós sk.
Gr. Zichy Pál Ferenc sk.
aláírások

Tizenhét nap múlva a vármegyei árvaszék ülnöki tanácsa meghozta a véghatározatot, melynek értelmében gr. Bánffy Miklós tékozlásért egy évi időtartamra gondnokság alá helyeztetett. Ezen idő alatt a szülői háztól eltávolíttatott, és a mezőbanyicai lakatlan kastélyba számkivettetett. Ezen idő alatt a gondnokságot édesatyja, gróf Bánffy György volt

hivatott gyakorolni. A szülői háztól való eltávolításnak három napon belül meg kellett történnie. A felügyeletet és az ellenőrzést a mezőbanyicai tisztartó, Szöllősy Kálmán látta el.

Gróf Bánffy Miklós száműzetéséből nemsokára levelet intézett Wenczel Miksa főerdésznek Bánffyhunyadra, melyben arra kérte, hogy a kalotaszentkirály-

* Bánffy Miklós párbajvétség miatt szenvedett „államfogházat”, ami másként minősült, mint az „elzárás”; a jelenlevők ezt a vádat figyelmen kívül is hagyták.

A bonchidai kastély, a restaurálás kezdetén

zentelkei tiszttartóval együtt egy-két napon belül jelenjenek meg előtte Mezőbanyicán, megőrtvén a kellő diszkréciót. Harmadnapon a főerdész és a tiszttartó meg is jelentek Bánffy Miklós előtt, aki behívatta a mezőbanyicai tiszttartót, és valamennyiöknek elrendelte, hogy miután a kalotaszentkirály-zentelkei gazdaságnak a pénztárában pénz-felesleg van — ami nélkülözhető —, utaljanak át a mezőbanyicai gazdaság pénztárának hatvanezer forintot, ahol viszont a felesleggel szemben hiány van.

A jelenlevők tudták, hogy a kalotaszentkirály-zentelkei gazdaság jövedelme Bánffy Miklós javát képezte. Ezért semmi néven nevezendő hátrányos eseményt a meghívott alkalmazottak nem észleltek.

Ilyen módon sikerült a tékozló fiúnak pénzt szereznie csalfa úton.

A nagy összeg pénz birtokában megkezdődött a dorbézolás, mulatozás, kártyázás, amit senki és semmi meg nem zavart, mert az apa kijelentette, hogy a fiát egy évig, gondnoksága alatt nem látogatja meg.

Az eltávoztatási idő utolsó hónapjában, lévén nyár évszaka, gróf Bánffy Miklós elrendelte a mezőbanyicai tiszttartónak,

hogy egy hajtó kíséretében menjen be Szászrégenbe a barompiacra, ottan a nagyvásár idején tartson szemlét, s a legszebb tehenet vásárolja meg, de ne hajtás a mezőbanyicai gazdaságba, hanem a szászrégeni állomásra, ott rendeljenek egy G. kocsit, megfelelő eseséggel, szalmával bővön lássák el, és a fuvarlevél megcímezésével a tehenet vasúton szállítsák Bonchidára, gr. Bánffy György gazdasága címére.

A tiszttartó a kapott utasítás értelmében eljár, a tehén megvásárlása, vasúton való elszállítása megtörtént, egy hajtó kísérete mellett.

A tiszttartó, amint hazaérkezett Banyicára, jelentette, hogy a rendeletnek minden tekintetben eleget tett.

A második napon megérkezik a küldemény Bonchida vasútállomására. A hajtó kihajtotta a kocsiból a tehenet, az állomásfőnök kiküldötte az értesítő levelet Bonchidára, mely a kegyelmes úr kezébe mint címzett kezébe került.

A kegyelmes úr nézi a küldeményt, látja nagy csodálkozással egy tehén érkezését, és nem tudta, mire vélni célját, okát, valamint a rendelkező vagy küldő kilétét. Végül is behajtották a tehenet a gazdaságba, és a kegyelmes úr nyom-

ban kimint az istállóba, odavezették a jövevény tehénhez, megnézte azt, s így szólt:

— Hát tehen, tehen és szépnek is szép, de nem fehér. — A tehen ugyanis szimentáli fajú volt, a bonchidai gazdaság szarvasmarhái (ökrök, tehenek) mind tiszta fehérek voltak, a ló pedig mind sötét pej.

Amint a tehenet először megfejték, tizenhat liter tejet adott. Ezzel a nem várt eredménnyel a kegyelmes úr elégedett lett, de tűnődött, mi oka lehet, hogy semmi, ami tájékoztatná, nem érkezett.

Néhány hosszúnak tetsző nap elmúltával távirat érkezett Mezőbányicáról, a kegyelmes úr címére: „Gróf Bánffy György. Bonchida. Atyám csütörtökön délelőtt érkezem, csókoló fiad Miklós.”

A kegyelmes úr nagy örömmel szerzett tudomást fia hazaérkezéséről, rendelkezett, hogy a kastély bejáratát díszítsék fel zöld gallyakkal, virágokkal, majd az esteli sötétség beállta idejére világító lámpásokkal, meghívatta a rokonokat, a községit orvost, jegyzőt, bírót, a papokat, tanítókat, valamint az uradalom személyzetét.

És elérkezett a várva várt csütörtöki nap, a hazaérkezés napja. A hintó kirobogott a bonchida-választúti állomásra, rendes időben megérkezik a vonat. Miklós gróf hintóba ül, 20 perc alatt beérkezik a bonchidai kastélyba, leszáll, s látja kellemes meglepetéssel az érkezésére váró sokaságot, keresvén az édesapját, amint meglátja, hozzárohan, ki könnyes szemekkel várta fiát. Ennek láttán a fiú is műkönnyeket ejte az édesapa igaz könnyei mellé. Csókot váltanak apa fiával, s a fiú a rokonaival.

Árnyékos helyen asztalhoz ülnek, a fogadtatásra érkezettek eltávoznak, és megkezdődött a tízóraiás.

A kegyelmes úr alig várta, hogy alkalma nyíljon a fiához való szólásra.

— Fiam, édes Miklós! Ezelőtt néhány nappal Mezőbányicáról vasúton egy tehen érkezett ide, kérlek, a gazdaságom nincs tájékozódva arról, milyen célből történt a küldemény, ki küldte azt, és kinek részére, erre vonatkozólag van-e valami tudomásod vagy közölni valód?

— Van, atyám! Azt a tehenet én vásároltam a távollétem alatt megtakarított pénzből, s azt én küldöttem neked ajándékba.

— Köszönöm a figyelmedet, édes fiam! Egyelőre az édesapa és fia kibékültek, de az nem tarthatott örök időkre, mert két dudás egy csárdában... Mert bizony, sok esetben más álláspontja volt az édesatyának, és más a fiúgyermeknek,

melyek később többször is jelentkeztek.

Gr. Bánffy Miklós hol ezután atyjával, hol atya nélkül utazgatott Bonchidáról Gyaluba, Kolozsvárra, Budapestre, nemkülönben Bánffyhunyadra.

Botlásairól, melyek a szülői háztól egy évre történt eltávolítása ideje alatt történtek, semmi nem szivárgott ki, úgy-hogy az édesatyja közvetlen tudomására soha sem is jutottak, mert az akkori környezetet a csint tévő fiút teljesen takarta.

Mégis jó iskola volt az az egy év, mert végül is Bánffy Miklós belátta, hogy valamihez mégiscsak fognia kellene, elvégre maholnap már 30 éves.

(Egyetemi tanulmányait részint Kolozsváron, részint Budapesten végezte el, államtudományi doktorátust tett. 1899-ben tiszteletbeli fogalmazó volt a fiumei tengerészeti hatóságánál. 1900—1901-ben Berlinben mint gazdasági szaktudósító működött.)

Bánffyhunyad és környékén tartózkodó környezete azt tanácsolta, hogy lépjen fel képviselőnek. Erre a legjobb alkalom mutatkozott, mert a bánffyhunyadi választókerület képviselői mandátuma lejárt. Új választás állott a küszöbön.

Lépjen csak fel képviselőjelöltnek — biztatgatták —, megválasztása biztos lened. A tanácsot elfogadta. Az előkészületeket megtette és megtétette. Programbeszédet tartott Bánffyhunyadon.

A választás megtörtént. Oriási szavazattöbbséggel képviselővé választották az 1900-as években, éspedig két esetben. Ezen az alapon jutott be a magyar képviselőházba.

A választás napján nagy lakoma volt, s Bánffy Miklós örömeiben a hunyadi és a környékbeli kalotaszegi menyecskéket mint új képviselő megtáncoltatta.

Parlamentti tisztségénél fogva a karrier emelkedett, ezáltal azután Kolozs vármegye főispánja lett. Majd néhány év eltelte után a Magyar Királyi Operaháznak, valamint a Nemzeti Színháznak intendánsa.

Hogy idáig eljutott, a sok görlicék, színésznők előtte felsorakoztak. Volt miből választani, szép csinos nők, fess dámak, színésznők, azoknak társaságát megszerette, de bizony a szeretet mellett pénz is kellett, színház, vacsorák, estélyek.

Jó, hogy volt már saját jövedelme is, de bizony az édesapa magánpénztárcáját is sok esetben igénybe kellett vonnia, s nem is részesült rideg elutasításban.

A békeidők utolsó esztendeiben és az 1914—18-as háborús években Miklós gróf állandóan Budapesten tartózkodott. Ré-

szint irodalommal foglalkozott. Kisbán Miklós néven élénk irodalmi tevékenységet fejtett ki (*Nagyúr, Naplegenda* című színdarabjai jelentek meg). Budapesten a Kisfaludy Társaság tagja lett. De a politikában is részt vett. Hogy a főrendiházi tagságot elnyerje, igazolnia kellett, hogy nagyobb birtok tulajdonosa, s így kénytelen volt édesapja hozzájárulását és segítségét is igénybe venni. Dr. Horváth László közreműködése mellett a kegyelmes úr ajándékozási szerződést írt alá, amely szerint Erdélyben volt vagyonából 11 000 hold mezőgazdasági és erdőbirtokot — közöttük modernül felszerelt mintagazdaságot és bérelt gazdaságot — juttatott fiának, oly módon, hogy a tulajdonjog dr. Gróf Bánffy Miklós nevére és javára telekkönyvileg bekebelezetett. Ez 1918. év nyarán történt.

*

A földbirtokok kisajátítására vonatkozó törvény összesen húsz fejezetből állott. Magyar nyelvre is lefordították, és a kegyelmes úr is megvásároltatta. A törvényt tartalmazó füzetet több napon át részleteiben felolvastam a kegyelmes úrnak, minden egyes szakaszt megmagyaráztam értelmesen, amit köszönettel tudomásul is vett.

A földbirtokkisajátítás akképpen vette kezdetét, hogy a földbirtokokat kényszerhaszonbérletre már 1921-ben ki kellett adni.

A szántóföldek kisajátítási eljárásának befejezése után sor kerül az erdők kisajátítására úgy, hogy a kisajátítási eljárások 1923. év végéig befejezést kell nyernének.

Mivel a kegyelmes úrnak nyolc vármegyében, összesen százegy községben, városban volt a birtoka, a törvény értelmében meg kellett jelölnie azt a községet vagy várost, hol a kisajátítás alól mentesített, tehát megmaradó földbirtok feküdt. A kegyelmes úr habozás nélkül úgy döntött, hogy ez minden körülmény között Bonchida legyen. Tehát kisajátíthatók a más falubeli földjei.

A törvény értelmében, aki 1918. december 1. óta a hazától távol él, és különösen ha idegen állam szolgálatában áll, távollévőnek tekintendő. Ez vonatkozott Miklós gróf úrra, aki 1918. augusztus óta kint rekedt az országból, és a magyar állam szolgálatában állott mint külügyminiszter. A távollévők helyzete felette hátrányos volt.

1921-ben, tél végén gazdám megbízásából Budapestre utaztam, és mintegy

A válaszüti kastély belső díszítése

négy napon át tartózkodtam ott. Ez alkalommal Szabó András budapesti komornyik elmondta, hogy Váradi Aranka színművésznő néhány hónapja az anyaság örömeinek jeleit viseli.

Egy idő óta ugyanis csaknem minden délután vendége volt Bánffy Miklósnak, nagyon sokat beszélgettek kettesben hol bezárt ajtók mögött, hol nyitott ajtókkal, sokszor éjfélig is. E beszélgetések a kávékonyha melletti dolgozószobában történtek. A komornyik mintegy 20—25 cm-re nyitva hagyta az ajtót, és a következő párbeszédet hallgatta ki:

— Hát, nyuszikám, ha fiú lesz, ígérem, elveszlek — mondta a gróf.

Tudvalevő, hogy Bánffy Miklós sokoldalú s ötletes művészember volt. Ha levelet küldött Váradi Aránaknak, a megszólítást így írta: „Édes“ vagy „Kedves“, és lerajzolt egy futó nyulat, utána kötjelet húzott és: „kám“, vagyis: „Édes nyuszikám!“ Váradi Aránaknak ugyanis két előreálló nyúlfoga volt.

Váradi Aranka 1921. augusztus 11-én megszülte gyermekét. Még ugyanezen a napon a budapesti VIII. ker. anyakönyvi hivatalba az alábbi születési eset bejelentése történt:

A bejegyzés ideje: 1921. aug. 11. A születés ideje: 1921. aug. 10. A gyermek utóneve, neme, vallása: Mária, leány, r. kat.

A szülők neve, foglalkozása, lakása, vallása: Fekete Pál mérnök, r. kat. Váradí Aranka színművész, r. kat. Budapest.

Aláírás előtt, a jegyzetrotvatba tett bejegyzés: dr. gróf Bánffy Miklós kijelenti, hogy a gyermeket magáénak ismeri el. Aláírások: anyakönyvvezető sk. dr. gróf Bánffy Miklós sk. bejelentő.

A születési eset nem jutott gazdám fülébe haláláig sem.

*

Gazdám elújságolta, hogy Miklós fiát Horthy kinevezte Magyarország külügyminiszterének, és páratlan eredményként az ő nevéhez fűződik a Sopron és környékén elrendelt népszavazás.

1922. január 13-án gazdámát Budapestre kísértem, ahol április végéig szándékozott tartózkodni. A fűtetlen vonatban, mivel közben nagy hideg keletkezett, igen megfáztunk.

Gazdám hosszas herce-hurca után végül is megállapodott Miklós fiával, hogy az repatriáljon Magyarországra. Egyébként Miklós gróf 1918 nyara óta a határokon túl élt, és itthon távollévőnek („abszistentának“) nyilvánították. Mivel Magyarország külügyminisztere lett, szükségessé vált, hogy megszerezze a magyar állampolgárságot. Emiatt az illetékes román és magyar minisztériumok közötti eljárást meg kellett indítani. A hivatalos formások részbeni lebonyolítása az én hatáskörömbé került.

Közben úgy hírelt, hogy Miklós gróft Párizsba küldik mint magyar meghatalmazott minisztert. A magyar állam vásárolt ott egy palotát, melynek a magánlakrészeit Miklós gróf a bonchidai antik bútorokkal szándékszik berendezni.

*

Miklós gróf Budapestről Gyalun át Bonchidára érkezett, de másnap bejött Kolozsvárra, és közölte velem, hogy atyja birtokán vadászni szeretne, s lehetséges volna-e ideiglenes vadászati engedélyt kapnia.

— Szívesen és örömmel állok a kegyelmes úr rendelkezésére — feleltem készséggel.

Belonimi Traján járási főszolgabíró barátom volt, különben is valószínűnek tartottam, hogy a kegyelmes úr kívánságát teljesíti. Úgy is történt. Még aznap déli egy óraker kopogtattam Miklós gróf ajtaján, kezemben tartva a harminc napra szóló vadászengeledélyt, amelyen a főszolgabíró és Bozsák Aurél ezredes vadászati főfelügyelő aláírása állott.

— Hát ezt hogy csinálta, kérem? — kérdezte kellemesen meglepve Miklós gróf, mire én így feleltem:

— Kegyelmes uram, itt nálunk város- és a járásokban a tisztviselők mind megértő úri emberek. Csak tudni kell velük szépen bánni. Minden szép hangú kérést el szoktak intézni.

*

Miklós gróf Génúában egy kétszáz terítékes sajtóvacsorát rendezett külföldi újságírók és írók részére. A számla hazai pénzben kitett 500 000 lejt. Ezt a nagy összeget pedig szegény jó gazdámnak kellett kifizetnie.

Ezután egy külügyminiszteri értekezletre Genfbe utazott.

A hatalmas nagy asztalnál szemben ült Csicserin orosz külügyminiszterrel. Az az ötlete támadt, hogy lerajzolja. A vázlatot ott helyben meg is csinálta. Annyira élethű képet sikerült festenie, hogy a rövid Csicserin-féle vörös szakáll számai valósággal kidomborodtak a képből. Budapestben jómagam is láttam ezt a képet.

*

A gátélyi gazdaság részére szánt ingóságok elszállítására 1923. július 17-én került sor. Hatvan vagonra volt szükség. A feladó állomás Bonchida-Válaszút. A szállítmány: igás ökrök, fejős és borjas tehének, juhok, sertések, lovak, tűzifa, szerszámfa, használt gépek, ekék, bútorfélék. Ezenkívül még Kolozsváron is rakodtunk bútorokat és mindenféle vegyes tárgyakat.

A külföldi szállítási engedély megszerzésére Bukarestbe utaztam a vámhatóságokhoz és a magyar követségre. Hóry András követségi tanácsos a Pallas Athénée szállodában lakott. Hozzá gazdám küldött, mert ismerte Hóry édesatyját, aki a 90-es években Kolozsváron árvaszéki ülnök volt. Két nap alatt minden engedély a kezemben volt, csak a szállítási díjat kellett kifizetni.

A Magyarországra indított ingóságok között egy 20 × 12 személyes, tehát 240 darabból álló pohárkészlet becsmagolását gazdám rendelete szerint sajátkezűleg teljesítettem. Valamennyi darabja fi-

noman csiszolt kristály volt. Felén, 120 darabon igen finom kézi égetéssel Bánffy György gubernátor képmását ábrázolták. Valószínűleg művészies japán kézimunka lehetett.

Úgy szándékozták, hogy a drága poharakat tovább szállítják Párizsba, ha Miklós grófot oda meghatalmazott miniszterré kinevezik.

1923 augusztusában Bánffy Miklós Párizsba érkezett, és bemutatkozásra jelentkezett Clémenceau köztársasági elnöknel, de az nem fogadta.

Példátlan diplomáciai botrány támadt, mert nemcsak Bánffy Miklóst, hanem a magyar államot is sérelem érte.

Bánffy Miklóst a történetek teljesen lehangolták, visszaadta megbízólevelét, lemondott a miniszterségről, és visszavonult a politikai életből. Akkoriban arra is gondolt, hogy pihenni hazajön Bonchidára és Kolozsvárra.

Ebben az időben — 1923 nyarán — megkérte atyját, hogy a bonchidai méneseből három pónilovat küldjön egy lovász kíséretében Budapestre, hogy azok beállításával lovaspóló-mérkőzéseket szervezhessen, melyen maga is mérkőző kívánt lenni.

Gazdám három hároméves sötét pej pónilovat küldött s egy lovászmestert.

Az egyik mérkőzésen Miklós gróf szabálytalankodott egy honvéd főhadnaggyal szemben, összeszólalkoztak, s a főhadnagy Bánffy Miklóst a pólóúttal úgy bokán találta, hogy Bánffy Miklóst, a provokálót le kellett emelni a lóról.

A kegyelmes úr azt kívánta, hogy sérüléséből felépülni jöjjön Bonchidára. A kolozsvári állomáson mentőautóval vártam Miklós grófot. Másnap Bonchidára kísértem. Teljes felépülése négy hónapot vett igénybe.

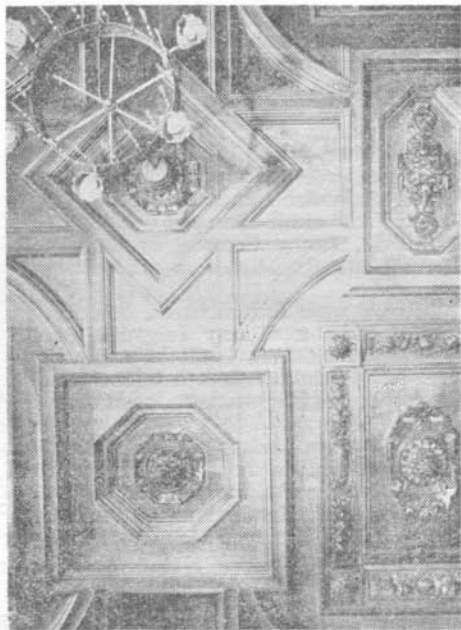
*

1921—23. években lezajlott a földreform. Az 53 ezer holdat kitevő Bánffyvagyon 94—95 százalékát kisajátították. Mindössze 3 ezer holdat hagytak meg. Ebből 1000 hold Bonchida község határában (mezőgazdasági földek, erdő és a park) és 2000 hold erdő — „a Humpló” — a Vlegyásán fektült.

A kisajátítási ár alacsony volta miatt több birtokrészt nemzetközi bíróság előtt per alá került.

A törvény szerint a kisajátítási árat öt év alatt kellett kifizetni 5% kamattal hozzáadásával.

Mikor Miklós gróf felépült, s hazautazott Budapestre, Biharpüspökiig kísértem vonaton. Kolozsváron át kellett száll-

A választói kastély előcsarnokának mennyezete

nunk. Miklós gróf sógora, Barcsay Tamás is Pestre utazott éppen. Az állomáson találkoztak.

En viszont Kolbay Ildikóval, a Kolozsvári Színház művésznőjével találkoztam össze. Bánffy Miklós menten érdeklődött a hölgy kiléte iránt. En őt is, Barcsayt is bemutattam a művésznőnek, s a kocsiába is együtt szálltunk be. A fülkében nagyon kellemes beszélgetés alakult ki.

Mind Barcsay, mind Miklós gróf később többször is köszönetüknek adtak kifejezést, amiért a művésznőt bemutattam...

*

Ebéd után Bonchidán gazdám szomorúan ült a pipázóba:

— Edes Nemes úr! Már a nyolcvanegyedik életévemet taposom. Nem jó itt egyedül. Kérem, hozzák haza a fiamat!

A kegyelmes úr zokogni kezdett.

En megnyugtattam, hogy Miklós gróf úr visszarepatriálhat. Megvan annak a módja, amit igyekeztem részletesen elmagyarázni.

Miklós gróf úr az agrárreform kapcsán juttatott kártérítési összeget nemzetközi bíróság előtt megkontesztálta, és már fellebbezett is. Ezt az ügyet a visszate-

lepítés érdekében meg kellett állítani, és Románia illetékes hatóságai ezt használni fogják. Miután gazdám az időn megvigasztaltam, ő kijelentette, hogy legközelebb együtt megyünk Budapestre.

A kegyelmes úrral 1923. december 7-én este 9.25-kor érkezünk Budapestre. Pár nap után, mielőtt visszatértem volna, a Városi Színházba mentem. Az „Egy év Velencében” című operettet adták Honthy Hannával, Péchy Erzsivel és Kolbay Ildikóval. Bánffy Miklós is ott volt egyedül.

Vacsora után hazamentem, lefeküdtem. Éjfél után a villany felgyült. Bánffy Miklós állt előttem. Leült az ágyam szélére, és engedelmet kért a háborgatásért, de mivel reggel utazom, szeretne beszélni velem.

Megköszönte, hogy atyjától csak jót hallott rólam, és hogy az ügyeit mind a hatóságok előtt, mind azon kívül hűséggel végzem. Ezután megkérdezte, honnan és mióta ismerem Kolbay Ildikót, és hogy kik a szülei.

Elmondtam, hogy a művésznőt Kolozsvárról ismerem, és az édesatyja rimaszombati törvényszéki bíró volt, ő maga pedig a kolozsvári színház primadonája.

Bánffy Miklós megköszönte a felvilágosítást, jó utat kívánt, és eltávozott.

Nekem még sokáig nem jött álom a szememre, és elhatároztam, hogy Miklós gróf mindennemű kívánságait, parancsait híven teljesítem, mert ő egyedüli örököse atyjának, és idővel mégiscsak tőle függ a holnapom. Mint vallásos, templomot járó és istenfélő ember, míg csak álom nem jött a szememre, imádkoztam, hogy ez így is legyen.

*

Miklós gróf visszarepatriálása érdekében a magyar, illetve a román állami szervekhez benyújtott kérelmében édesatyja agg korára mint méltánylást érdemlő szempontra hivatkozott. A román koronatanács végül is úgy döntött, hogy Bánffy Miklós 1926. év július 6-án a román állampolgári eskü letétele céljából a koronatanács előtt jelenjék meg. Tíz koronatanácsos jelenlétében Bánffy Miklós személyesen Ferdinánd király kezébe tette le az állampolgári esküt, és

az állampolgárságot azzal a megszorítással kapta meg, hogy tíz évig nem politizál.

Bánffy Miklós a visszarepatriálási iratokhoz csatolta leánya keresztlevelét is, de a román koronatanács nem adta meg a jogot, hogy Mária a „gróf Bánffy” nevet felvehesse, hogy Bánffy-vagyont ne örökölhessen.

Bánffy Miklós mint román állampolgár, amint megérkezett Kolozsvárra, megalakította a Helikont.* Korábban, vagyis 1924-től már működött az Erdélyi Szépművészeti Céh Kádár Imre, Kós Károly, Ligeti Ernő, Nyíró József, Paál Árpád alapításában. Az írók helyiségei a Király utca 22. szám alatt voltak.

Könyveket Magyarországra is szállítottak, és az adminisztrációs személyzet engem kért meg, hogy a kiszállítás és vámmentesség tekintetében eljárjak. Tiszteletdíj helyett néhány éven át könyveket kaptam.

Bánffy Miklós Visegrádon Vári Arankának egy jó karban levő, majdnem új villát vásárolt, melynek tulajdonjoga részére és javára íratott.

*

1937 augusztusában a kolozsvári főtérre Janovics Jenővel találkoztam.

— Hallottad a hímenhírt? — kérdezte. — Bánffy Miklós Vári Arankával megkötötte a polgári házasságot!

Hogy miért nem tette meg hamarabb, arra nincs magyarázat, hiszen a kegyelmes úr már 1929. november 15. óta halott!

Valószínűnek tartom, hogy a házasság azért esett meg, mert Vári Arankának jó drámai fellépése volt, és a színpadi írótól megtanulta, hogy kell hatásosan követelni. Elég gyakori volt közöttük az összeszólalkozás. Most Vári Aranka — úgy négy szemközt — az asztalra csapott:

— De az istenit magának, Miklós, most már követelem a jogaimat! Vége! Elég legyen abból, hogy évek hosszú során át kompromittálva vagyok!

* Az Erdélyi Helikon megalapítása nem éppen úgy történt, de kétségtelen, hogy Bánffynak — Kemény János és mások mellett — ebben fontos szerepe volt.